

SZLÁV METODIKA I.

IDENTITÁS ÉS JÖVŐKÉP
A HAZAI NYELVOKTATÁSBAN,
A NEMZETISÉGI NYELVOKTATÁSBAN
ÉS A KULTÚRÁBAN

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
DIDACTICA SLAVICA

SZLÁV METODIKA I.

IDENTITÁS ÉS JÖVŐKÉP
A HAZAI NYELVOKTATÁSBAN,
A NEMZETISÉGI NYELVOKTATÁSBAN
ÉS A KULTÚRÁBAN

Szerkesztette
István Anna

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2018

SZAKMAI LEKTOROK
TUSKA TÜNDE
ZSILÁK MÁRIA

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
V4 Consulting Kft.

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft
ISSN 2677-108X
ISBN 978-963-489-171-0

TARTALOM

ISTVÁN Anna

Bevezető.....7

BOCKOVAC Tímea

A horvát nyelv a magyar közoktatásban - oktatási szinterek, nyelvismeret, nyelvi attitűd, nyelvi tervezés9

CSÁSZÁRI Éva, Mária IMRICHOVÁ

Szlovák leíró nyelvtan – egy tudományos ismeretterjesztő egyetemi tankönyv nem csak szlovák hallgatóknak23

DUDÁS Előd

A horvát nyelv oktatása a bolognai szlavisztikai képzésben31

GRUND Ágnes

Tanulói portfólió az idegen nyelvi órán43

GYÖRFI Beáta

Az orosz tanárképzés problémái napjainkban: a DE OMA-s képzésének eddigi tanulságai53

HORVÁTHNÉ FARKAS Éva

Játékos nyelvelsajátítás az óvodában (szlovák nemzetiségi óvodák Magyarországon)63

KOCSIS Andrea

Néhány ötlet az Évszakok, időjárás című témakör feldolgozásához.....73

RÁGYANSZKI György

A középfokú nyelvvizsgára való felkészítés módszertani nehézségei a szlovák nemzetiségi általános iskolákban93

SAHVERDOVA NAVA Vanda

Követelménykeret-bázis az oktatói együttműködés hatékonyságának szolgálatában az orosz (tanár) bölcsészképzésben105

SZABÓ Roland

A forrásközpontú történelemtanítás módszertani megújulásának lehetőségei: a genocídumok otatása audiovizuális források felhasználásával115

SZABÓNÉ MARLOK Júlia

A szlovák nemzetiségi nevelés-oktatás eredményessége a Szlovák Tanítási Nyelvű Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Kollégium nemzetiségi nyelvi előkészítő évfolyamában135

TASKOVICS Okszana

Facebook és a barátai: miért érdemes kihasználni a közösségi média adta lehetőségeket a nyelvoktatásban155

TÖLGYESI Tamás

Bölcsész- és tanárképzés itthon vagy külföldön? Szlavisztikai stúdiumok a Szegedi Tudományegyetemen és a Bécsi Egyetemen.....171

SZLOVÁK LEÍRÓ NYELVTAN - EGY TUDOMÁNYOS ISMERETTERJESZTŐ EGYETEMI TANKÖNYV NEM CSAK SZLOVÁK SZAKOS HALLGATÓKNAK

CSÁSZÁRI ÉVA
MÁRIA IMRICHOVÁ

Abstract: In the study we give some information on practical Slovak grammar in preparation which may be useful for those who are interested in Hungarian language and for other students of Slovak and Slavic. The coursebook reflects the living language. Its chapters cover the topics of morphology and syntax. Regarding its content it fits in with education of university degree of Slovak language. At the same time in the study we point out the topicality and necessity of the grammar. In the article we show chapter entitled *Morphological typology of Slovak language* and the key concepts and relevant tasks connected with.

Keywords: practical slovak grammar, morphology, syntax, slovak linguistic

A szlovák nyelv iránt érdeklődő, szlovákul tanulni kívánó magyar anyanyelvű elsősorban egyetemi hallgatók számára íródó *Gyakorlati szlovák nyelvtan* hiánypótló mű. Megírása több okból is indokolt: hallgatóink gyakran előzetes nyelvtudás nélkül érkeznek a szakra, továbbá sem Magyarországon, sem Szlovákiában nem létezik olyan tudományosan megalapozott, összefoglaló, áttekintő magyar nyelven íródott szlovák nyelvtan, amely figyelembe venné a magyar anyanyelvűek specifikumait és a szlovák nyelvtanulás során előforduló sajátos igényeket, helyzeteket, amelyek szakunkon (a felsőoktatási képzésben, a nyelvészeti tárgyak és maga a nyelvoktatás során) tapasztalhatók. Ezt a specifikus helyzetet tovább színesíti az a tény, hogy hallgatóink nem elhanyagolható hányada Szlovákiából érkezik, szlovák érettségivel rendelkezik (A2, akár B2 szinten vannak), ill. tovább árnyalja az is, hogy a nyelvi és tárgyi tudás eltérő szintjén kívül a szlovák nyelvet (és filológiát) többféle konstrukcióban tanulhatják (alap-, mesterképzés, minor, osztatlan és osztott tanárképzés különböző formái, második szláv nyelv, szabad kreditre felvett nyelvvóra, közép-európai mesterszak keretén belül meghirdetett nyelvgyakorlatok, stb.).

A *Gyakorlati szlovák nyelvtan* nem pusztán elméleti tankönyv kíván lenni, az egyes témakörök megértését és elsajátítását nyelvtani gyakorlatokkal kívánja elősegíteni, amely gyakorlatokat a többéves nyelvoktatás és a nyelvészeti tantárgyak tanítása során szerzett tapasztalat eredményezte. E nyelvtankönyv életre hívását több körülmény is sürgeti: jelenleg nem rendelkezünk olyan magyar nyelvű összefoglaló szlovák nyelvtannal, amely egyetemi szinten bővítheti a szlovák szakirányú hallgatók, a szlovák nyelvet tanuló más szakos hallgatók és a szlovák nyelv és nyelvészet iránt érdeklődők ismereteit.

A szlovákiai egyetemi, főiskolai tankönyvek, szakirodalmak az egyes nyelvi szinteket, jelenségeket olyan részletességgel tárgyalják, amelyek sokszor felesleges és kevésbé inspiráló is lehet. Másrészt nem kompatibilisek a mi követelmény rendszerünkkel.

Léteznek olyan tankönyvek is, amelyek tartalma, elméleti bázisa elavult, gyakran letűnt kor ideológiáját tükrözi.

Érdemes megemlíteni az eddigi oktatási tapasztalataink alapján legfontosabb és leggyakrabban felhasznált szakirodalmat: Slovenská gramatika (Pauliny-Ružička-Štolc 1968), Kapitoly zo slovenskej morfológie pre prekladateľov a tlmočníkov (György 2014), Praktická fonetická príručka (Pekarovičová – Žigová – Palcútová – Štefánik 2005), Krátka gramatika slovenská (Pauliny 1997), Kapitoly z lexikologie a lexikografie (Ripka-Imrichová 2011), Slovenské sloveso a jeho používanie (Králik 1997), Kapitoly z morfológie maďarského jazyka (Misadová 2011), Súčasný slovenský spisovný jazyk (Oravec – Bajzíkova – Furdík 1988). Amint láthatjuk, többségében a szlovákiai szakirodalomból merítünk a nyelvoktatás és a nyelvészeti tárgyak tanítása során.

A nyelvészeti fogalmak és a nyelvtani jelenségek, ill. terminológia kidolgozottságának szempontjából érdemes kiemelni a magyar anyanyelvűek számára íródott nyelvkönyveket, mint pl. a Tomáš Dratva és kollektívája által megírt Slovenčina pre cudzincov című nyelvkönyvet, amelyet Käfer István fordított le és dolgozott át magyar anyanyelvűek számára (Dratva – Käfer 1983), ill. Sipos István és Bena Leopold Cseh nyelvkönyvét (Sipos – Bena 1967).

Nyelvtankönyvünk főbb fejezetei a szlovák nyelv egyes nyelvi szintjei szerint épülnek fel *fonetika*, *fonológia* (hangképzés specifikumai, hangtani jelenségek: hasonulások, hangváltakozások, magánhangzó-mássalhangzó rendszer jellegzetességei), *alaktan* (a szlovák nyelv szóképzési technikái, a szófajok egyenkénti bemutatása) és a *mondattan* (különös tekintettel a szlovák mondat reális megvalósulására), érintve a lexikális rendszert is, amely magába foglalja a szóképzés, frazeológia, terminoló-

gia, lexikográfia témaköreit, ezáltal hozzáidomul a felsőoktatási képzésben előírt nyelvészeti tantárgyakhoz is.

A morfológiai fejezetekhez kapcsolódóan a mondatannal foglalkozó rész célja, hogy a tankönyvben az összehasonlítás elvét követve írjuk le az ige funkcióit a magyar és a szlovák nyelvben egyaránt, továbbá bemutassuk az ige meghatározó hatását a szlovák mondat nyelvtani és szemantikai struktúrájára. Ugyanis a szlovák ige sajátos tulajdonságai (igeszemlélet, visszaható igék megléte...) alakítják ki a szlovák mondatok szemantikai és strukturális kategóriáit, beleértve a szórend és mondatrend kérdését is. A nyelvtankönyv a szlovák ige bemutatása során a szlovák és a magyar nyelv alapvető tipológiai különbségeit (agglutínáló-flektáló) tartja szem előtt és a szlovák nyelv legújabb szintaktikai elméletét és gyakorlatát használja fel. A hallgatók (nyelvtanulók) kommunikációs funkcióit segíteni kívánva a szlovák mondat szerkezetének és fajtáinak bemutatása (az egyszerű- és összetett mondatok mondatrészeinek tárgyalása, szintaktikai kapcsolatok, szórend, mondatrend, stb.) során az egyes mondat típusok gyakorlati funkcióiból indul ki az elméletet releváns példákkal és szövegekkel alátámasztva.

A tankönyvben tárgyalt összes nyelvtani szint az élő nyelvre reflektál.

Összegezve elmondhatjuk, hogy nyelvtankönyvünkkel alapvető információkat szeretnénk nyújtani a szlovák nyelv fejlődéséről és elhelyezkedéséről a szláv nyelvek rendszerében és az egyes nyelvi jelenségeket összefüggéseiben, nyelvtörténeti szempontból is bemutatunk, tehát részben a diakrón szempontot is szeretnénk érvényesíteni, az elméleti tudást és az új ismeretanyag elsajátítását élő nyelven alapuló gyakorlatokkal is segíteni kívánjuk. A tankönyv nyelve magyar, de terminológiájában kétnyelvű. Fontos szempont, hogy reflektáljon és kapcsolódjon a magyarországi szlavisztika kutatási eredményeihez (legalább bibliográfiai információk, utalás, ill. rövid magyarázat formájában), tartalmazza a nyelvészeti fogalmak magyar-szlovák jegyzékét. Célunk, hogy a *Gyakorlati szlovák nyelvtan* szervesen illeszkedjen a szlovák szakirány nyelvészeti tantárgyaihoz és kövesse a tanmenetet, de önálló nyelvtankönyvként is megállja a helyét.

A következőkben szeretnénk egy konkrét fejezetet prezentálni a nyelvtankönyvünkéből.

A szlovák nyelv morfológiai tipológiája

A szlovák nyelv a nyelvtipológia szempontjából a flektáló nyelvek közé tartozik. Bár nincsenek „tisztá” típusok, a többségében flektáló tulajdon-

ságok mellett megtalálhatók benne az agglutináló, az analitikus és a poliszipintetikus jegyek is.

A flektáló jelleg örökölt összláv tulajdonsága a szlovák nyelvnek. Azonban a szlovák nyelvnek ez a hajlító-ragozó jellege a nyelv történeti fejlődése során egyszerűbbé vált, egyes grammatikai kategóriák, mint pl. a vokatívusz (megszólító eset) és duális (kettős szám) kiveszett az irodalmi nyelvből, ragozási paradigmák olvadtak össze (pl. a *chlap* paradigmájába beleolvadt a korábban lágy ragozású *král'* minta), ill. kisebbek lettek a különbségek a ragozási minták között (pl. a *žena* és *ulica*, a *mesto* és a *srdce* alapján ragozott főnevek között).

A szlovák nyelv legjellemzőbb flektáló (hajlító, ragozó) tulajdonságai közé tartozik a névszó- és igeragozási minták még mindig nagy száma. Az esetek (nominatívusz, genitívusz, datívusz, akuzatívusz, lokatívusz, instrumentális) azonos száma, amely különösen a főnévi, a melléknévi, a számnévi és a névmási alakok változatosságában és különbségében mutatkozik meg. Szintén flektáló jellemző a ragok kemény- és lágy variációja (pl. *pekní* – *cudzí*, *pekného* – *cudzieho*, *peknému* – *cudziem*) és a zéró morféma (nullmorféma, jele a Ø) mint esetmorféma megléte: *oprávár-Ø*, *on-Ø*, *matkin-Ø*, *zaň-Ø*... Az alakokban a nullmorféma indokolt absztrakció, mert az adott alak nem izoláltan, a paradigma többi részétől függetlenül áll, hanem az alakok rendszerének részét képezi. Flektáló jegy az esetragok szinonímiája és homonímiája is. Az előbbi fogalom, az esetragok szinonímiája, arra utal, hogy az adott eset, pl. az eszközhatározós, helyhatározós, stb. ragjai különböző formában jelennek meg a ragozási mintákban, jelentésük mégis rokon: *o mačk-e*, *o srdc-i*, *o clap-ovi*, *o múze-u*..., *s pekn-ým kamarátom*, *s pekn-ou kamarátkou*..., *s jedn-ým*, *s jedn-ou*...; az esetragok homonímiája pedig azt jelenti, hogy a megegyező, tehát azonos alakú esetragok jelentésükben eltérnek: pl. a *kni-y* alak az egyes szám birtokos, a többes szám alany- és többes szám tárgy eset jelentését is hordozza.

Egy másik jellemzően flektáló tulajdonsága a szlovák nyelvnek a szuppletivizmus (*supletívnošť* bázy, teljes alakváltozás, töcsere, alakkiegészülés), pl. *zlí-horší*, *my-nás*, *som-budem-bol som*...

Az esetragok nagyszámú variációja, a főneveknél pedig a nyelvtani nemek megléte és az alternáció (tőhangváltás) szintén flektáló jellemző. A magánhangzó/mássalhangzó váltakozás indoeurópai jelenség, amely a szétválást követően önállóan fejlődött a különböző indoeurópai nyelvekben. Okai összefügghettek a szótag hangsúlyosságával, a szó szemantikai, ill. morfológiai funkciójával is (Stanislav 1956: 257-258). Pl. Szlovák-Slováci, Čech-Česi, meno-mien, prsia-prs...

A melléknevek fontos flektáló tulajdonsága az egyeztetés (kongruencia, zhoda), amely a melléknév mint alárendelt szófaj és a fölérendelt főnévi alak között jön létre.

Flektáló jellemző az is, hogy a névmások önálló ragozással bírnak és gyakori a teljes alakváltozás (ja – mňa – mne; ty – teba – tebe), az alakváltozatok (mňa–ma, mne–mi...) és az előjáró szóval összeolvadt alakok is (zaňho – zaň, poňho – poň, preňho – preň...). Azonban a szlovák nyelvben nem csak a névmások ragozódnak önállóan, hanem a számnevek is és a főnevekből és melléknevekből létrejött határozószók is (pl. výborne, vysoko, pekne...).

Amint azt fentebb említettük, nincsenek tiszta morfológiai típusok. Ez alól a szlovák nyelv sem kivétel. A szlovák nyelv agglutináló tulajdonságai közé tartozik pl. a tsz. 1. és 2. szem. felszólító módú igealak képzése, amely során az igetőhöz mechanikusan „hozzáragasztjuk” a felszólító mód *–me*, *–te* jeleit (ver – *me*, ver – *te*); továbbá az igenév képzők alkalmazása pl. a főnévi igenevек esetében a *–ť* képzőt (písa – *ť*, vari –*ť*) és a határozói igenév (transgresív, prechodník) *–c* képzőjét (píšu–*c*, čítajú–*c*, chodia– *c*...), ill. amikor a melléknév fokozása során a képzőszerű fokjeleket tő elé és mögé ragasztjuk: *naj*–*vyspel*–*ejš*–*í*. Agglutináló vonás a szlovák nyelvben a ragok, képzők, szuffixumok és a szótövek egységesülése, amely tendencia következtében a szlovák nyelv grammatikai rendszere szilárdná, szabályossá és egyszerűvé vált.

A szlovák nyelv analitikus tulajdonságai közé tartoznak a több szóból álló, körülíró, visszahatós és személytelen alakok (a szavak közötti viszonyokat különálló segédzavakkal és nem nyelvtani ragokkal, végződésekkel fejezik ki): *budem ješ*ť, *jedol som*, *je sa*, *jedol by som*, *je najedený*. Analitikus vonás továbbá az előjárós esetekben az előjárószók önálló helyzete: *o mužovi*, *k tebe*, *na posteli*... Poliszintetikus tulajdonsága a szlovák nyelvnek az előjárószók (*ponad*, *spoza*, *povedľa*) és a kötőszók univerbizációja (*akoby*, *ibaže*, *pretože*). Az introflektív típust elsősorban a szavak belsejében lezajló magán-, ill. mássalhangzó változások (tőmegnyúlás, tőalternáció) képviselik, tehát a grammatikai jelentéseket az adott szón belül, a szótőben megvalósuló hangváltakozással fejezik ki (*študentka*–*študentiek*, *jablko*–*jablk*, *jedlo*–*jedál*).

A fejezet alapfogalmai és fontos kifejezései:

analitikus – datívusz /részeshatározós eset – flektáló –genitívusz / birtokos eset – homonímia (esetragok homonímiája) – insztrumentális / eszközhatározós eset – kongruencia – lokatívusz / helyhatározós eset –

nominatívusz / alany eset –nullmorféma / zéró morféma - paradigma
 polisztetikus –szinonímia (esetragok szinonímiája) – sztetikus -
 szuppletivizmus / –alakkiegészülés – tőhangváltás

1. Melyek a szlovák nyelv flektáló jegyei?
2. Mutassa be a szlovák nyelv agglutináló jegyeit!
3. Mit jelent a sztetikus, ill. analitikus alak? Mondjon példát rájuk!
4. Mit jelent az esetragok szinonímiája? Mutassa be egy példán!
5. Mit jelent az esetragok homonímiája? Mutassa be egy példán!
6. Magyarázza meg a szuppletivizmus fogalmát!
7. Mit jelent a tőhangváltás /alternáció?
8. Mit jelent a kongruencia fogalma? Mondjon példát!

A tanulmány a VEGA 2/0012/19 tudományos projekt részeként jött létre.

Bibliográfia

- DRATVA Tomáš a kol. – KÄFER István, 1983: *Szlovák nyelvkönyv kezdő csoportok részére I.* Budapest: Csehszlovák Kulturális és Tájékoztatási Központ.
- GYÖRGY Ladislav, 2014: *Kapitoly zo slovenskej morfológie pre prekladateľov a tlmočníkov.* Banská Bystrica: Belianum.
- KESZLER Borbála (szerk.), 2000: *Magyar grammatika.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- KRÁLIK Aladár, 1997: *Slovenské sloveso a jeho používanie.* Budapest: Etnikum Kiadó.
- KUGLER Nóra – TOLCSVAI NAGY Gábor, 2000: *Nyelvi fogalmak kisszótára.* Budapest: Korona Kiadó.
- MISADOVÁ Katarína, 2011: *Kapitoly z morfológie maďarského jazyka.* Bratislava: Univerzita Komenského. https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmj/Misad_Kapitoly_z_morfologie_maďarskeho_jazyka.pdf (Utolsó letöltés: 2019. 02. 10.)
- ORAVEC Ján – BAJZÍKOVÁ Eugénia – FURDÍK Juraj, 1988: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PAULINY Eugen - RUŽIČKA Jozef - ŠTOLC Jozef, 1968: *Slovenská gramatika.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PAULINY Eugen, 1997: *Krátka gramatika slovenská.* Bratislava: Národné literárne centrum.

- PEKAROVIČOVÁ Jana – ŽIGOVÁ Ľudmila – PALCÚTOVÁ Michaela – ŠTEFÁNIK Jozef, 2005: *Slovenčina pre cudzincov. Praktická fonetická príručka*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- RIPKA Ivor – IMRICHOVÁ Mária, 2011: *Kapitoly zo slovenskej lexikológie a lexikografie*. Prešov: Prešovská univerzita.
- SIPOS István – BENA Leopold, 1967: *Cseh nyelvkönyv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- STANISLAV Ján, 1956: *Dejiny slovenského jazyka I. Úvod a hláskoslovie*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.